

***Pismo Pełnomocnika Rządu RP
na Okręg Mazurski dr. Jakuba
Prawina do starostów powiatowych
i prezydenta Olsztyna w sprawie
przygotowania kwaterunku dla
osadników zamierzających podjąć
pracę w przemyśle***

opracowanie:

RYSZARD TOMKIEWICZ

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

DOI: <https://doi.org/10.26774/rzz.192>

01/2017

**ROCZNIK
ZIEM
ZACHODNICH**

Publikacja dostępna na licencji **Creative Commons Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe**. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów. Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją - pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” jako właściciela praw do tekstu.

Przeprowadzana etapami akcja zasiedlania i zagospodarowania ziem przyłączonych do państwa polskiego po II wojnie światowej miała co najmniej dwojakie tło. Z jednej strony chodziło o propagandowe podkreślenie i udowodnienie opinii światowej, że Polska poradzi sobie z przeprowadzeniem tego skomplikowanego przedsięwzięcia. Drugi aspekt, ściśle związany z pierwszym, polegał na tym, że sprawnie przeprowadzona akcja osadnicza mogła rzutować na uaktywnienie gospodarcze przyłączonych ziem i szybsze włączenie ich do systemu gospodarki narodowej. Nie inaczej było w przypadku byłych Prus Wschodnich, których południowa część, na mocy postanowień zapadłych w Jałcie i Poczdamie (kwestia przesiedleń), przypadła Polsce.

Prusy Wschodnie nigdy nie były zagłębiem przemysłowym. Poza dzisiejszym Kaliningradem i kilkoma miastami, pod względem gospodarczym była to kraina opierająca się gospodarczo na rolnictwie i leśnictwie, z niewielkimi zakładami przetwórczymi (branży drzewnej, rolno-spożywczej, w tym mięsnej i mleczarskiej), produkującymi zwłaszcza na lokalny rynek. Do Rzeszy właściwej wysyłano stąd głównie surowce.

Podczas zajmowania przez Armię Czerwoną zimą i wiosną 1945 r. tego obszaru, większość zakładów produkcyjnych i przetwórczych pozostała w stanie nienaruszonym, gotowa do ewentualnego wznowienia produkcji, choć pozbawiona pracowników, którzy mogliby zająć się ponownym ich uruchamianiem. W ciągu kolejnych tygodni, poczynając od lutego 1945 r., wiele z tych zakładów w istocie przestało istnieć, a w raportach stopniowo pojawiających się na tych ziemiach przedstawiciele polskiej administracji znaleźć można było informacje, że po przedwojennych zakładach produkcyjnych pozostały jedynie mury.

Wyposażenie wywieziono w głąb Związku Radzieckiego. W mniejszym stopniu, ale także część urządzeń została wywieziona do Polski centralnej, by odtworzyć tam zniszczone w czasie działań wojennych zakłady. Resztę rozkradali polscy szabrownicy przybywający do Okręgu Mazurskiego głównie z północnego Mazowsza i z Białostoczczyzny. Łupem padało niemal wszystko, począwszy od specjalistycznych maszyn i urządzeń po piece, podłogi i ramy okienne.

W publikowanym niżej zarządzeniu Pełnomocnik Rządu RP płk Jakub Prawin¹ nie wspomina o stanie, w jakim znajdowały się zakłady produkcyjne w Okręgu Mazurskim, w których mieli znaleźć zatrudnienie potencjalni robotnicy, dla których planowano przygotować mieszkania². Ów dokument nie był zresztą skierowany

1 Płk Jakub Prawin (1901–1957), członek KPP, w czasie wojny w Armii Czerwonej (potem oficer polityczno-wychowawczy w 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki). Od grudnia 1944 r. w administracji państwowej, m.in. w Ministerstwie Skarbu i Ministerstwie Komunikacji. Od końca marca do listopada 1945 r. Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski (wojewoda olsztyński), następnie delegowany do Berlina jako szef Polskiej Misji Wojskowej w Niemczech. Awansowany do stopnia generała. Stanowisko Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (wojewody) sprawował od marca do grudnia 1945 r. Później został szefem Polskiej Misji Wojskowej w Niemczech, a następnie wiceprezesem Narodowego Banku Polskiego, obszerniej zob.: *Wstęp*, [w:] *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945*, przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996.

2 W przypadku Olsztyna o możliwości wyboru wolnych mieszkań można było mówić tylko do lata 1945 r. Potem, wraz z pewną stabilizacją sytuacji i systematycznie przybywającymi do miasta osadnikami, mieszkań zaczynało brakować, nie tylko dla potencjalnych robotników, lecz także dla innych przybyłych osób, por. R. Tomkiewicz, *Życie codzienne powojennych mieszkańców Olsztyna. 1945–1956*, Olsztyn 2003, s. 107 i n.

do osadników, ale do przedstawicieli administracji niższych szczebli. Okólnik dotyczył bowiem uregulowania sprawy mieszkań przyzakładowych, przygotowania ich i przede wszystkim uregulowania stanu prawnego lokali, co stanowić miało zachętę dla osadników (robotników). Podobnie jak w innych częściach ziem przyłączonych, gdzie nastąpiła wymiana mieszkańców, także w Okręgu Mazurskim potrzebni byli ludzie w wieku produkcyjnym, a dotyczyło to zwłaszcza bardzo wyludnionego przygranicznego pasa północnego.

Okręg Mazurski nie był jednak miejscem atrakcyjnym dla osób wykwalifikowanych, poszukujących pracy w przemyśle³. Jak wspomniano, dużych zakładów nie było tu wcale, a te mniejsze (zazwyczaj zdewastowane i rozkradzione), dopiero oczekiwały na odtworzenie i na rozruch. Zatem zachęta do przyjazdu osadników (robotników) w istocie oznaczać miała podjęcie pracy w niewielkim przedsiębiorstwie, które jednak należało wcześniej, przez wiele dni samodzielnie, często tylko prowizorycznie, przygotować do uruchomienia.

W rezultacie napływ wykwalifikowanej siły roboczej, mającej zainicjować odnowienie drobnych zakładów przemysłowych na Warmii i Mazurach, był nieznaczny. Zamiast tej grupy pracowniczej, w większości przybywali tu osadnicy myślący raczej o karierze urzędniczej i wygodnej pracy biurowej, ponieważ było to dużo prostsze, niż przyuczenie do rzemiosła lub zdobycie kwalifikacji do pracy w przemyśle. Wśród osadników na Warmii i Mazurach dominowali przesiedleńcy niemający dotąd nic wspólnego z pracą w przemyśle. Następował tu rozłożony na lata proces „podwójnego awansu społecznego i zawodowego” ludzi przenoszących się ze wsi do miast, czyli porzucających stan chłopski i rozpoczynających kariery urzędnicze. Kierunkowi temu sprzyjały zachodzące stopniowo przemiany społeczno-polityczne w państwie.

Postanowienia zawarte w publikowanym dokumencie (podobne wydawano w innych rejonach ziem przyłączonych) z oczywistych względów większe zastosowanie znajdowały tam, gdzie napływ robotników był odczuwalny, bo i potrzeby były znaczniejsze, a możliwości zatrudnienia w wielkim przemyśle bardziej realne niż na Warmii i Mazurach. Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski był zobowiązany przez Ministerstwo Administracji Publicznej do wydania i rozpropagowania tego okólnika na podległym mu terenie, co też uczynił.

Dokument przechowywany jest w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w zespole Ministerstwa Administracji Publicznej (sygn. 199), w teczkach nr 157 (Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, VII-IX 1945 r.), k. 57-58. W publikowanym materiale zachowana została pisownia wielkich liter oraz podkreślenia, jakie zastosowano w oryginale. Poprawiono, ujednolicono i uwspółcześniono interpunkcję.

3 Obszerniej na temat ogólnej sytuacji osadnictwa miejskiego na Warmii i Mazurach po 1945 r., zob. W. Gieszczyński, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945-1950)*, Olsztyn 1999, s. 135-148.

Pełnomocnik Rządu RP
L.dz. 3.A.,49/Sam/5705/45.174

Olsztyn, dnia 25 września 1945 r.

[sprawa:] Przydział mieszkań dla pracowników
zakładów przemysłowych na Ziemiach Odzyskanych

Do
Obywateli Starostów Powiatowych⁴
i Prezydenta m. Olsztyna⁵

Powołując się na rozporządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 11 września 1945 r. L.dz.III.S.14 145/45, podaję do wiadomości i wykonania co następuje:

Ministerstwo Przemysłu przystąpiło w dniu 15 IX br. do organizacji masowego przesiedlenia i werbunku pracowników przemysłu dla obsadzenia zakładów położonych na Ziemiach Odzyskanych.

Jednym z podstawowych warunków powodzenia tej akcji jest zapewnienie werbowanym stałych kwater natychmiast po ich przybyciu na miejsce. W dotychczasowej praktyce napotymano na bardzo poważne trudności w rozwiązywaniu tego zagadnienia, odstrasżającego często ludzi od wyjazdu na zachód [i północ].

W celu przeprowadzenia planowej oraz możliwie szybkiej akcji przydziału mieszkań dla pracowników zakładów przemysłowych na terenie Ziemi Odzyskanych zarządzam:

1) Domy mieszkalne, stanowiące za czasów panowania niemieckiego własność lub będące przed objęciem Ziemi Odzyskanych przez administrację polską w użytkowaniu lub zarządzie zakładów przemysłowych (tzw. domy fabryczne), winny być, jeżeli nie są obecnie w użytkowaniu odnośnych zakładów przemysłowych, niezwłocznie oddane w posiadanie i do dyspozycji właściwych zakładów w celu pomieszczenia w nich pracowników tych zakładów. Domy te zostają wyłączone spod kompetencji miejskich⁶ lub

4 Starostowie powiatowi (do reformy administracyjnej w połowie 1950 r.) pełnili podwójną funkcję w systemie administracji terenowej. Będąc powiatowymi reprezentantami administracji ogólnej, podległymi wojewodom, jednocześnie kierowali wydziałami powiatowymi, będącymi organami wykonawczymi powiatowych rad narodowych. W omawianym czasie w Okręgu Mazurskim starostowie byli już wyznaczeni we wszystkich miastach powiatowych. Dodać jednak należy, że wówczas nie istniały jeszcze w Okręgu rady narodowe ani ich organy wykonawcze. W poszczególnych miastach powiatowych powoływano je dopiero od wiosny 1946 r.

5 Bronisław Latosiński, pierwszy powojenny prezydent Olsztyna, został mianowany przez Pełnomocnika Rządu RP Jakuba Prawina pod koniec kwietnia 1945 r. Funkcję tę pełnił do listopada 1945 r., obszerniej zob.: M. Gałęziowska, *Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent powojennego Olsztyna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (2000), s. 81–94.

6 Ustanawiany administracyjnie od wiosny 1945 r. samorząd w Okręgu Mazurskim był wątki, niesamodzielny, bez większej możliwości pozyskiwania dochodów własnych. Nie do rzadkości należały sytu-

innych władz kwaterunkowych (mieszkaniowych). Wszelkie przydziały mieszkań w domach fabrycznych, dokonane przez odnośne władze kwaterunkowe (mieszkaniowe), wydane osobom niebędącym pracownikami danego zakładu, podlegają na podstawie niniejszego zarządzenia unieważnieniu.

2) Jeżeli zakład przemysłowy nie posiada własnych domów mieszkalnych lub jeżeli tzw. domy fabryczne nie wystarczają na potrzeby lokalowe, przy uwzględnieniu pełnej obsady fabrycznej lub kopalnianej, mogą dyrekcje zakładów fabrycznych wystąpić do właściwych miejscowych władz kwaterunkowych (mieszkaniowych) z „zapotrzebowaniem”, wg załączonego wzoru⁷, na podstawie którego władze te przydzielą danemu zakładowi przemysłowemu odpowiednią ilość budynków mieszkalnych na pomieszczenie własnych pracowników. Przydziały mieszkań w budynkach oddanych w ten sposób do użytkowania odnośnych zakładów przemysłowych dokonuje dyrekcja tych zakładów, przy czym budynki takie wyłączają się następnie spod kompetencji miejscowych władz kwaterunkowych (mieszkaniowych).

Osoby zajmujące takie budynki, a niebędące pracownikami zakładu przemysłowego, któremu budynek został przydzielony, winny być z domów takich przesiedlone do mieszkań zastępczych, a wszelkie dotychczasowe przydziały mieszkań, dokonane przez władze kwaterunkowe w takich budynkach, podlegają na podstawie niniejszego zarządzenia unieważnieniu.

3) Mieszkania w domach, o których mowa w pkt. 1 i 2 niniejszego okólnika, są mieszkaniami „służbowymi” danego zakładu przemysłowego i podlegają opróżnieniu przez pracownika, któremu je przydzielono, z chwilą zwolnienia go z pracy w tym zakładzie.

4) W miarę przybywania pracowników do zakładów przemysłowych, będą władze administracyjne, zarówno państwowe, jak i samorządowe, udzielały na żądanie dyrekcji zakładów przemysłowych wszelkiej niezbędnej pomocy, celem usunięcia z domów mieszkalnych (fabrycznych) tych lokatorów, którzy nie będą z tytułu pracy w danym zakładzie uprawnieni do zajmowania mieszkań.

W celu wykonania niniejszego zarządzenia ustalą miejscowe władze kwaterunkowe (mieszkaniowe), w terminie do dnia 31 V br., w porozumieniu z dyrekcjami położonych na ich terenie zakładów przemysłowych, ogólne zapotrzebowanie pomieszczeń dla pracowników tych zakładów (wg załączonego wzoru⁸) i po stwierdzeniu rzeczywistych potrzeb oznaczą, jakie domy zostaną danemu zakładowi przemysłowemu oddane do dyspozycji na cele mieszkań służbowych i wystawią formalne nakazy przydziału dla odnośnych budynków.

Obywatele Starostowie i Prezydent miasta Olsztyna podadzą natychmiast treść niniejszego zarządzenia do wiadomości i niezwłocznego wykonania podległym sobie

acje, gdy posiadane nieruchomości stawały się ciężarem niemożliwym do utrzymania. Ratunkiem była dzierżawa, a ostatecznością przekazanie nieruchomości dla Skarbu Państwa.

7 Nie publikuje się.

8 Nie publikuje się.

burmistrzom miast, wójtom gmin i sołtysom gromad⁹ i dołożą ze swej strony starań, by wykonanie było przeprowadzone tak, iżby akcja przydziału mieszkań dla rzesz nowo przybywających pracowników przemysłowych na Ziemiach Odzyskanych mogła być prowadzona sprawnie i bez zwłoki.

Załącznik¹⁰: 1

Termin: 31 X 1945 r.

Otrzymują do wiadomości:

- 1) Wydział Organizacyjny
- 2) Wydział Inspekcji Starostw

Pełnomocnik Rządu RP

na Okręg Mazurski

/-/ Dr [Jakub] Prawin płk

Za zgodność:

Kierownik Kancelarii

/-/ M. Staroń¹¹

9 W Okręgu Mazurskim proces organizacji lokalnej administracji był opóźniony. Wczesną jesienią 1945 r. zarządy miejskie wprawdzie były już ustanowione, ale niejednokrotnie były to urzędy jedno - lub dwuosobowe, z burmistrzem, czasem też sekretarzem. Jeszcze gorsza sytuacja była w przypadku gmin. Brak bezpieczeństwa w terenie powodował, że wiele wsi nie było zamieszkałych, toteż nie było w nich przedstawicieli polskiej administracji. Sytuacja ta dotyczyła zwłaszcza pasa północnego Okręgu Mazurskiego, przed styczniem 1945 r. zamieszkałego głównie przez ludność niemiecką.

10 Nie publikuje się.

11 Michał Staroń, członek Stronnictwa Ludowego, prezes Spółdzielni Spożywców „Mazur”, od grudnia 1945 r. członek Prezydium Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, bez powodzenia kandydował na posła do Sejmu Ustawodawczego z listy Bloku Stronnictw Demokratycznych, od października 1947 r. w składzie Wydziału Wojewódzkiego w Olsztynie, zmarł w listopadzie 1948 r.

Bibliografia

Gałęziowska M., *Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent powojennego Olsztyna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1 (2000), s. 81–94

Gieszczyński W., *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999

Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945, przygotował do druku T. Baryła, Olsztyn 1996

Tomkiewicz R., *Życie codzienne powojennych mieszkańców Olsztyna. 1945–1956*, Olsztyn 2003

Ryszard Tomkiewicz

***Pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski
dr. Jakuba Prawina do starostów powiatowych i prezydenta
Olsztyna w sprawie przygotowania kwaterunku dla osadników
zamierzających podjąć pracę w przemyśle***

Streszczenie: Okręg Mazurski nie należał do terenów, gdzie były możliwości znalezienia atrakcyjnego zatrudnienia. Większość tutejszych zakładów została doszczętnie rozkradzona lub zniszczona. Utrudniało to realizację koncepcji szybkiej akcji osiedleńczej i uaktywnienia gospodarczego regionu (obszar ten nigdy nie miał zbyt wielu atutów dla rozwoju przemysłu). Zarządzenie Pełnomocnika Rządu RP płk. Jakuba Prawina nie jest zachętą dla potencjalnych osadników, pomija też problem dewastacji tutejszej infrastruktury gospodarczej. Odnosi się do kwestii sprowadzenia do Okręgu Mazurskiego w pierwszej kolejności wykwalifikowanych robotników, którzy zdolaliby odtworzyć potencjał gospodarczy regionu (w większości przybywali tu osadnicy myślący raczej o karierze urzędniczej). Zadbać o to mieli przedstawiciele lokalnych władz, a zachętą do osadnictwa miało być zapewnienie przybyszom korzystnych warunków bytowych.

***Letter from the plenipotentiary of the government
of the Republic of Poland to the Masurian region,
Dr Jakub Prawin, to the mayor of Olsztyn and county leaders,
concerning the preparation of accommodation for settlers
intending to take up work in industry***

Abstract: The Masurian region did not belong to those areas where it was possible to find attractive employment. The majority of workplaces in this area were either thoroughly looted or destroyed. This hindered the realisation of the plan for the rapid settlement and activation of the region's economy (this area never had many advantages to aid the development of industry). The decree from the plenipotentiary of the government of the Republic of Poland, Colonel Jakub Prawin, is not an incentive for potential settlers, and also overlooks the problem of the devastation of the local economic infrastructure. The letter relates to the issue of bringing, in the first instance, qualified workers to the Masurian region, who would be able to regenerate the economic potential of the region (in the majority of cases settlers came here aiming instead for a career in local government). Representatives of the local authorities were to aim to fulfil this goal, but the incentive to settle was to be the guarantee of advantageous living conditions to new arrivals.

Słowa kluczowe: odbudowa ze zniszczeń wojennych, zatrudnienie, rozwój przemysłu i rzemiosła, mieszkania dla robotników

Key words: reconstruction after wartime destruction, employment, development of industry and craftwork, flats for workers